

STRĂMUTAREA GERMANILOR DIN ȚĂRILE BALTICE ȘI BUCOVINA, 1939–1941. CÂTEVA ASPECTE COMPARATIVE

BOGDAN-ALEXANDRU SCHIPOR

The Resettlement of the Germans from the Baltic States and Bukovina, 1939–1941. Some Comparative Aspects

(Summary)

Beyond aspects strictly related to political or territorial issues, the Soviet-German non-aggression pact signed on August 23, 1939 generated important demographic mutations in Eastern Europe, hard to foresee prior to the outbreak of the war. After the delineation of the spheres of influence and the new possessions of Germany and Soviet Union, Berlin tried to determine the German ethnics in Eastern Europe, including from territories obtained by the Soviet Union, to choose to return to Germany, considered the true homeland. This decision was the basis for an ample program for the resettlement of the German ethnics from the Baltic States or Romania. In the particular case of Romania, which we have in view, the program was developed in 1940, but we must take into consideration a few distinct elements.

The German authorities asked Moscow on this occasion to solve the problem of the almost 100.000 German ethnics who lived in the region between Prut and Dnester. Berlin was intrigued by the fact that the Soviet ultimatum addressed to Romania referred equally to Bukovina and the Hertza area, territories on which also lived many people of German origin. Their issue could be solved directly with the Soviets, but the *Reich's* leaders also took into account the resettlement of the Germans from Romania. The negotiations regarding the resettlement of the Germans from Romania started almost immediately, and when they were concluded, in the autumn of 1940, the German ethnics, and not only they, had sufficient reasons to choose to leave for Germany. Romania had lost vast territories in a very short period of time, waves of refugees and, with them, the news that came especially from the territories occupied by the Soviets were increasingly alarming, so leaving for Germany represented for many the best option for them and their families to live a more secure life. The fact that many of them subsequently returned was determined maybe not only by homesickness, but also the fact that the internal situation of Romania remained somewhat stable and calm until 1943–1944.

On the other hand, in case of the Baltic States there were two waves of resettlement. The first was between October 1939 until May 1940 and the second

Analele Bucovinei, XXII, 2 (45), p. 535–545, Rădăuți-București, 2015

from January to March 1941. The agreements forming the official basis for the first wave of resettlement in the Baltic States were concluded between Germany and the legal governments of those countries, and the other one between Germany and Soviet Union, which had meanwhile occupied Lithuania, Latvia and Estonia and accordingly the conditions for the two waves of resettlement were different. In addition, there are also different sources of information about the resettled individuals. Differently from the 1939–1940 resettlement, there are very few documents on later resettlement.

Obviously, we never lose sight of the fact that the resettlement of the Germans from Bukovina, Bessarabia or Dobrodja represented only a part of a much larger process which cannot be fully understood if we do not compare it, for example, to similar phenomena in the Baltic countries. In retrospect, the political decision that finally determined the resettlement of the German ethnics either from the Baltic States or from Romania, irrespective of the administrative or legal measures that accompanied and facilitated it, created, on both sides, deep social and human disruptions whose consequences can still be felt today, and at the same time, represented an accurate indicator of the fate and the particular situation of these countries. The resettlement of the German ethnics from Latvia, Estonia or Lithuania can emphasize both similarities and distinctions which, together, can form a more accurate image on an uprooted ethnic group seeking a new identity in the old homeland, animated by promises, hopes and dreams of a better life. There is no doubt, however that the resettlement of the Germans from Eastern Europe in 1939, 1940, and 1941, beyond any similarities or distinctions, nuances or consequences was nothing but an element of the redefinition of the spheres of influence, a barometer of the Soviet-German relations and of aggression.

Key Words: Resettlement, Germans, Baltic States, Bukovina, demographic movements, spheres of influence.

Dincolo de aspecte care țineau strict de chestiunile politice ori teritoriale, pactul de neagresiune sovieto-german încheiat la 23 august 1939 a generat mutații demografice importante în Europa de Răsărit, greu de anticipat înainte de izbucnirea războiului. Odată delimitate sferile de influență și noile posesiuni ale Germaniei și Uniunii Sovietice, Berlinul a căutat să-i determine pe etnicii germani din zona țările baltice și estul Europei, inclusiv din teritoriile pe care le obținuse Uniunea Sovietică, să opteze pentru revenirea în Germania, considerată adevărata patrie. Această decizie a stat la baza unui amplu program derulat între 1939 și 1941.

În cazul particular al României, pe care îl avem în vedere, programul s-a desfășurat în toamna anului 1940, dar trebuie să avem în vedere câteva elemente distincte, deoarece anul 1940 este anul în care România a fost nevoită să cedeze teritorii în favoarea Uniunii Sovietice, Bulgariei și Ungariei, teritorii locuite și de comunități însemnate de etnici germani, după cum a fost cazul Bucovinei sau Basarabiei. Mai există însă un motiv care ne-a determinat să alegem această abordare. Strămutarea germanilor din Bucovina, în toamna anului 1940, nu a fost un fenomen singular care a generat mutații demografice semnificative în această regiune, distincte față de valurile de refugiați. Fapt mai puțin cunoscut și abordat în

istoriografie, odată cu repatrierea germanilor avea loc și o repatriere a maghiarilor din regiune, consecință directă a Dictatului de la Viena¹.

Așadar, aranjamentul sovieto-german de la 23 august 1939 a pecetluit, într-un fel, soarta țărilor est-europene și a configurat, în mare, sferile de influență ale celor două mari puteri totalitare. Înfrângerea militară rapidă a Poloniei, ca urmare a unei duble invazii, germană și sovietică, și dispariția sa ca entitate politică, în septembrie 1939, a făcut necesară încheierea unei noi înțelegeri între Berlin și Moscova. Frontiera comună dintre cele două mari puteri a fost astfel delimitată prin tratatul încheiat la 28 septembrie 1939, în urma unei a doua vizite a lui Ribbentrop la Moscova². Aceasta a fost ocazia folosită de sovietici pentru a obține Lituania în schimbul regiunilor Varșoviei și Lublinului, care au fost cedate Germaniei³.

Un nou semnal de alarmă pentru statele est-europene avea să vină la 6 octombrie 1939, atunci când, într-un discurs susținut în fața Reichstag-ului, Hitler a vorbit despre repatrierea germanilor rezidenți în străinătate, mai cu seamă a celor din Europa de Răsărit și zona baltică, dar și a celor din Tirolul de Sud⁴. Mai mult decât atât, Ernst von Weizsäcker, pe atunci secretar de stat în Ministerul Afacerilor Externe al Reich-ului, nota la 14 octombrie 1939 faptul că abandonarea Finlandei și a celor trei state baltice, la fel ca și decizia lui Hitler de a-i repatria urgent pe etnicii germani din aceste țări nu reprezentau decât un cadou pe care Germania îl oferea Uniunii Sovietice, un gest convenit de către cele două părți în cadrul discuțiilor premergătoare semnării pactului de neagresiune din 23 august⁵.

De altfel, programul a fost pus imediat în practică, o dovadă în acest sens fiind *Acordul asupra transferului cetățenilor letoni de origine germană în Germania*, încheiat la 30 octombrie 1939 între Germania și Letonia și prin care 49 885 de cetățeni letoni de origine germană au fost „repatriați” în Germania⁶. Autoritățile germane au dorit ca acest transfer să fie realizat ca o operațiune unică, acordul germano-leton, completat de un protocol adițional, urmând să reglementeze situația bunurilor mobile și imobile pe care emigranții le lăsau în

¹ Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale (în continuare D.J.S.A.N.), Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, Dosar nr. 16/1940, f. 126.

² Emilian I. Bold, *Războiul de iarnă sovieto-finlandez (30 noiembrie 1939 – 12 martie 1940)*, Iași, Universitas XXI, 2001, p. 59.

³ *Nazi-Soviet Relations*, p. 107.

⁴ Arhivele Ministerului de Externe, București (în continuare A.M.A.E.), Fond 71, E9, Anul 1939–1940, Vol. 129, f. 231.

⁵ The University of Latvia, Maksims Duhanovs, Inesis Feldmanis, Aivars Stranga, *1939. Latvia and the Year of Fateful Decisions*, Riga, The Latvian University, 1994, p. 80.

⁶ Mai târziu, un acord asupra aceluiași subiect a fost încheiat de germani cu ocupantul sovietic, la 10 ianuarie 1940. Vezi facsimilul bilingv *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krajums*, din 8 noiembrie 1939, în Janis Dagis, *Prezidents Karlis Ulmanis III.*, Riga, Ed. Latvijas Universitate, 1990, p. 529. O procedură similară s-a înregistrat și în cazul României, însă situația țării noastre era, în momentul respectiv, diferită de aceea a Letoniei în toamna anului 1939.

urmă și, în măsura posibilului, prejudițiile pe care plecarea cetățenilor de origine germană le-ar fi produs economiei letone⁷.

În acel moment, ca număr, germanii constituiau a treia minoritate etnică din Letonia, după ruși și evrei, ei reprezentând aproximativ 3,5% din totalul populației statului baltic. Ca o comparație, în Estonia vecină, germanii reprezentau al doilea grup minoritar ca mărime, adică 1,5% din totalul populației. Vorbim însă concret despre un număr de aproximativ 60 000 de germani care trăiau în Letonia în anul 1939 și despre aproximativ 18 000 în Estonia. Stabiliți în zona baltică încă din secolul al XIII-lea, germanii reprezentaseră, cel puțin până la sfârșitul Primului Război Mondial, elita conducătoare, deopotrivă politică și economică din regiune⁸. În perioada interbelică, însă, etnicii germani din Letonia, de pildă, nu au constituit un grup unitar pe scena politică. Unii dintre liderii acestora au militat pentru obținerea unei anumite autonomii a minorității germane în cadrul statului, însă au fost și personalități, precum Paul Schiemann, care au încercat să reprezinte interesele comunității germane în cadrul unei relații liberale, democratice și de cooperare cu autoritățile. Au existat însă, la sfârșitul celui de-al doilea deceniu interbelic și lideri ai comunității germane din Letonia care au adoptat atitudini radicale în relația cu statul, inspirați, evident, de discursul rasist și naționalist promovat de către cel de-al Treilea Reich. Dintre aceștia se va remarca ulterior Erhard Kröger, cel care va primi sarcina de a se ocupa de strămutarea etnicilor germani din Letonia în cadrul programului inițiat de autoritățile de la Berlin și cele de la Riga în 1939⁹. Din acest punct de vedere trebuie menționat faptul că, în general, letonii nu au privit cu prea mult regret plecarea etnicilor germani, aceștia din urmă fiind considerați în acel moment drept o minoritate „gălăgioasă”, care îmbrățișase cu destul de mult entuziasm propaganda regimului național-socialist de la Berlin și care provocase probleme din ce în ce mai mari autorităților de la Riga, pe măsura ascensiunii nazismului și a celui de-al treilea Reich¹⁰.

Cetățenii letoni de origine germană care au optat în favoarea repatrierii au fost transferați în nou-creata regiune Warthegau, care cuprindea zone poloneze, precum Posen, actualmente Poznan, Pomorze, Słonsk și Łodz¹¹, însă problemele legate de proprietățile și bunurile pe care aceștia le-au lăsat în urmă au fost complicate de faptul că, în iunie 1940, Uniunea Sovietică a anexat micul stat baltic. Autoritățile germane au încercat în continuare să reglementeze această situație pe

⁷ *Accord sur le transfert des citoyens lettons d'origine allemande en Allemagne du 30 octobre 1939*, la adresa de internet <http://www.letton.ch/lvrapatr.htm>, consultată la 14 octombrie 2014.

⁸ *Baltic Region. Conflicts and Co-operation. Road from the Past to the Future*, EuroUniversity, Estonian Euroinfo Society, Ilo Publishers Ltd., Tallinn, 2001, p. 366.

⁹ Institute for Research of Expelled Germans, *The Baltic German community destroyed under Hitler and Stalin's non-aggression pact*, la adresa de internet <http://expelledgermans.org/balticgermans.htm>, consultată la data de 15 octombrie 2014.

¹⁰ Arnolds Spekke, *History of Latvia. An Outline*, Stockholm, published by M. Goppers, 1951, p. 383.

¹¹ *Ibidem*.

baza bunelor relații pe care Berlinul încă le avea cu Moscova, ea făcând obiectul unui acord bilateral, încheiat la 10 ianuarie 1941. Răcirea relațiilor germano-sovietice și izbucnirea războiului dintre cele două mari puteri a anulat însă orice posibilitate de soluționare.

Dincolo de toate aceste chestiuni, trebuie menționat faptul că, din motive lesne de înțeles, diplomația de la București s-a arătat preocupată în cel mai înalt grad de tot ceea ce a însemnat strămutarea germanilor din statele baltice. Astfel, în rapoarte detaliate, atașatul de legație și însărcinatul cu afaceri al României la Riga, Grigore Niculescu-Buzești, și-a informat în mod repetat superiorii de la București asupra modului în care s-a desfășurat repatrierea etnicilor germani. Este interesant, din acest punct de vedere, faptul că diplomatul român atrăgea atenția asupra faptului că o bună parte dintre etnicii germani din Letonia, în fapt, aproximativ o treime dintre ei, a refuzat strămutarea, în timp ce pentru strămutare optaseră și numeroși etnici negermani, mai ales cei rezultați în urma unor căsătorii mixte, dar și mulți cetățeni letoni de origine rusă, cu toții acceptați fără nici o restricție de către autoritățile germane de resort¹².

Pe de altă parte, Niculescu-Buzești sublinia reticențele multora dintre etnicii germani din Letonia de a se strămuta, cu atât mai mult cu cât exista în rândurile acestora un acut sentiment de insecuritate, determinat, între altele, de incertitudinile ce planau asupra existenței lor viitoare, rezultatul războiului european, soarta finală a teritoriilor poloneze ocupate de Germania și în care minoritatea germană din zona baltică avea să fie colonizată și, nu în ultimul rând, de veștile trimise în fosta patrie, pe diverse căi, de către primii germani strămutați din Letonia și care descriau în note destul de descurajante noua lor existență în Reich¹³.

Pe de altă parte, în cazul țărilor baltice au existat două valuri de strămutări ale etnicilor germani. Primul s-a desfășurat între octombrie 1939 și mai 1940, iar cel de-al doilea din ianuarie și până în martie 1941. Înțelegerile oficiale care au stat la baza primului val de strămutări au fost încheiate între autoritățile germane și guvernele legale, legitime, ale statelor baltice, în timp ce pentru al doilea au fost încheiate între autoritățile germane și cele sovietice. În consecință, și condițiile în care s-au desfășurat cele două valuri au fost diferite. Mai mult decât atât, și sursele care oferă informații despre strămutați sunt diferite pentru cele două valuri. Astfel, spre deosebire de strămutările din 1939–1940, despre care găsim numeroase și detaliate informații în arhivele din Letonia și Estonia, de pildă, cu privire atât la activitatea autorităților germane și locale de resort implicate în acest proces, găsim extrem de puține documente referitoare la al doilea val. Nici un document cu privire la acesta din urmă nu există în Estonia și numai câteva în Letonia¹⁴.

¹² A.M.A.E., Fond 71, Letonia, Anii 1923–1940, Vol. 7, f. 241–242.

¹³ *Ibidem*, f. 245–246.

¹⁴ Luule Rand, *Resettlement of the German Minority from Estonia in 1939–1940*, în Estonian International Commission for the Investigation of Crimes against Humanity, *Estonia 1940–1945*.

În cele din urmă, între 1939 și 1940 au părăsit Letonia peste 51 000 de etnici germani, în timp ce aproximativ 11 000 au hotărât să rămână. Trebuie să luăm, însă, în considerare faptul că imediat după anexarea propriu-zisă a Letoniei de către Uniunea Sovietică, în iunie 1941, circa 10 500 de etnici germani au reușit să fugă în teritorii controlate de al Treilea Reich, astfel încât, în perioada 1939–1941, au părăsit Letonia peste 60 000 de germani. Practic, în momentul în care Operațiunea „Barbarossa” a fost declanșată, în iunie 1941, iar trupele germane au ocupat teritoriul Letoniei, doar 1 500 de etnici germani mai locuiau pe teritoriul statului baltic. În acest context, trebuie menționat faptul că în timpul ocupației germane a Letoniei au existat etnici germani originari din această țară care au încercat să revină în locurile natale, dar autoritățile de la Berlin au respins de fiecare dată astfel de cereri sau încercări¹⁵.

În ceea ce privește situația germanilor din România, ea fost reglementată în 1940. Din acest punct de vedere, trebuie subliniată posibilitatea ca sovieticii să fi intenționat aplicarea modelului tratatelor de asistență mutuală cu statele baltice, ca prim pas în direcția anexării și pentru cazul României, însă interludiul finlandez a oferit Bucureștilor, și probabil și Germaniei, un răgaz.

La mijlocul lunii iunie 1940, Moscova prezenta însă ultimatumul său statelor baltice: Lituaniei la 14 iunie, Estoniei și Letoniei la 16 iunie. A urmat anexarea propriu-zisă, iar apoi, la 26 iunie 1940, ultimatumul adresat României. Autoritățile de la București au acceptat, cum bine se știe, termenii sovietici, cedând Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, ultimele două teritorii nefiind cuprinse în prevederile protocolului adițional secret din august 1939. Cu această ocazie, Molotov avea să declare că, dimpotrivă, pactele de asistență mutuală încheiate de Uniunea Sovietică și țările baltice în toamna anului precedent „nu au produs rezultatele dorite”, dar că, oricum, cetățenii estonieni, letoni și lituanieni, ca și aceia din Basarabia și nordul Bucovinei au devenit cetățeni sovietici „cu mare bucurie”¹⁶. Totodată, Molotov considera că relațiile bilaterale cu România puteau reveni acum la normal¹⁷.

Autoritățile germane, care își dăduseră acordul, în anul precedent, pentru anexarea Basarabiei de către sovietici, au solicitat Moscovei, cu acest prilej, soluționarea problemei celor aproximativ 100 000 de etnici germani care locuiau în regiunea dintre Prut și Nistru. Berlinul a fost intrigat, însă, de faptul că ultimatumul sovietic adresat României făcea referire, în egală măsură, și la Bucovina și ținutul

Reports of the Estonian International Commission for the Investigation of Crimes against Humanity, Tallin, 2006, p. 33.

¹⁵ Institute for Research of Expelled Germans, *The Baltic German community destroyed under Hitler and Stalin's non-aggression pact*, la adresa de internet <http://expelledgermans.org/balticgermans.htm>, consultată la data de 15 octombrie 2014.

¹⁶ Cf. Alexander Werth, *Russia at War, 1941–1945*, London, Discus Books, Published by Avon, 1970, p. 111.

¹⁷ *Ibidem*.

Herța, teritorii în care locuiau, de asemenea, numeroși cetățeni de origine germană¹⁸.

Oficial, operația de evacuare a acestora s-a desfășurat în urma încheierii *Acordului între Guvernul Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste și Guvernul Germaniei cu privire la evacuarea etnicilor germani din Basarabia și Bucovina de Nord pe teritoriul Germaniei*, încheiat la 5 septembrie 1940, însă pregătirile începuseră încă de la mijlocul lunii iulie 1940, atunci când o comisie mixtă sovieto-germană a fost însărcinată cu pregătirea evacuării coloniștilor germani¹⁹. Pe de altă parte, în timpul întrevederilor conducerii Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe cu oficiali germani a fost subliniată, în repetate rânduri, deosebirea între felul de a aborda problema evacuării etnicilor germani de pe teritoriul țărilor baltice și al Basarabiei. Ulterior, în timpul unei întrevederi cu Schulenburg, Molotov preciza că faptul că „în Basarabia, a cărei ocupare de către România noi n-am recunoscut-o niciodată, abia au fost repuse în vigoare legile URSS (în speță, legile cu privire la naționalizarea pământului și a întreprinderilor), iar în țările baltice, care s-au aflat în situația de state independente, aceste legi abia urmează să fie aplicate”²⁰.

La 23 septembrie 1940, spre portul Chilia s-a îndreptat primul transport cu etnici germani evacuați din Basarabia, iar ulterior evacuarea s-a desfășurat, practic, zilnic. Toate rapoartele și informațiile legate de desfășurarea evacuării, redactate de lucrătorii Delegației guvernamentale sovietice, erau sistematic trimise organelor NKVD ale Ucrainei și Moldovei, urmând să fie transmise organelor centrale corespunzătoare. Informațiile erau trimise, de asemenea, organelor de partid republicane, pentru informare²¹.

În acordul din 5 septembrie 1940 se declara că „urmează să fie evacuați etnicii germani care și-au exprimat dorința să se evacueze”, că „evacuarea este benevolă, de aceea constrângerea nu poate fi aplicată nici direct, nici indirect”²². Cu toate acestea, deși formal fusese declarată benevolă, evacuarea germanilor era practic una forțată, chiar dacă declarațiile oficiale ale ambelor părți menționau constant necesitatea și interesul autorităților față de intereselor oamenilor supuși evacuării. În mod evident, și din partea germană strămutarea se efectua sub o presiune propagandistică vădită. Lucrul acesta influența atât componența, cât și

¹⁸ *Nazi-Soviet Relations. Documents from the Archives of the German Foreign Office* (în continuare *Nazi-Soviet Relations, 1939–1941*), Edited by Raymond James Sontag and James Stuart Beddie, Washington, Department of State, Department of State Publication 3023, 1948, p. 155. Vezi și p. 158.

¹⁹ *Ibidem*, p. 71.

²⁰ *Ibidem*, p. 77.

²¹ Arhivele Ministerului Securității Naționale al Republicii Moldova, Dosarul *Evacuarea germanilor de pe teritoriul Basarabiei*. Rapoartele din 23, 26 septembrie, 1, 3, 5 octombrie 1940. Filele nu sunt numerotate.

²² Valeriu Pasat *Трудные страницы истории Молдовы 1940–1950 (Paginile grele ale istoriei Moldovei 1940–1950)*, Moscova, 1994, p. 91.

numărul persoanelor strămutate și, firește, se făcea resimțit și în starea de spirit a oamenilor. În esență, Germania se erija în rol de inițiator al acestei acțiuni și de protector al etnicilor germani. Identificând cu minuțiozitate pe toți etnicii germani (deși articolul 1 al *Acordului privind evacuarea* prevedea fără echivoc principiul benevol), partea germană nu se opunea, la fel cum se întâmplase și în țările baltice, includerii în liste a membrilor familiilor lor de naționalitate rusă, ucraineană sau „moldoveană”. Partea sovietică însă respingea cererile de acest fel. Se cunosc cazuri în care unele persoane se căsătoreau de urgență cu germani. Cu toate acestea, deși la nivel oficial partea germană bloca, în general, plecarea persoanelor de altă etnie decât cea germană, adesea aceste restricții s-au aplicat doar în cazul evreilor. Documentele atestă mai multe cazuri de „identificare” a etnicilor evrei făcând parte din familii mixte. Cazuri similare au avut loc și în județul Cernăuți, unde împuterniciții germani nu numai că se eschivau de la înregistrarea evreilor, ci și îi convingeau pe germanii căsătoriți cu evrei să divorțeze²³.

În mod evident, au existat și etnici germani care au refuzat plecarea în Germania. Președintele delegației sovietice, Vasiukov, consemna 506 cazuri de refuz de a pleca. Referitor la această cifră, el explica că „în majoritatea cazurilor e vorba de nemțoaice căsătorite cu ruși, 31 de cazuri – cu bulgari, sau germani căsătoriți cu rusoaice, bulgăroaice și, în cele din urmă, din refuzul soțului sau soției de a-și părăsi familia”²⁴.

Până la 20 octombrie 1940, cea mai mare parte a germanilor din Basarabia era deja evacuată. După cum se comunica în adresa din 23 octombrie a reprezentantului Comisariatului Poporului pentru Afacerile Externe, în Punctul de Control și Trecere Chilia evacuarea luase sfârșit²⁵. În raportul din 25 octombrie 1940 al lui P. Veretenikov, adresat secretarului CC al PC(b) al Moldovei, P. G. Borodin, se menționa, de asemenea, că până la acea vreme au plecat 106 812 de persoane, iar „o mare parte dintre cei care n-au plecat, dar care erau gata de plecare, erau coloniști din Bucovina de Nord, Cernăuți, unde plecarea a întârziat din cauza reajustării liniilor căilor ferate cu ecartament îngust la cele cu ecartament larg și, în consecință, nu pleaseră încă aproximativ 17 000 de persoane”²⁶.

În aceeași perioadă, conducătorii Reich-ului au luat în calcul și strămutarea germanilor din România, chestiune semnalată Bucureștilor ca fiind una de extremă urgență, germanii afirmându-și disponibilitatea de a începe negocierile încă de la 8 octombrie 1940²⁷. Ca de fiecare dată, aceasta a făcut obiectul unei *Convenții bilaterale, româno-germane*, publicată în „Monitorul Oficial” din 30 octombrie

²³ *Ibidem*, p. 104.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, p. 108.

²⁷ A.M.A.E., Fond 71, E9, Anul 1939–1940, Vol 129, f. 234.

1940²⁸. Potrivit acestui document, care făcea referire directă la etnicii germani din sudul Bucovinei și Dobrogea, orice persoană de origine germană din teritoriile menționate avea dreptul să opteze pentru strămutare. Odată primit și înregistrat biletul de strămutare, solicitantul intra în grija statului german și se supunea obligațiilor ce decurgeau din prevederile Convenției. Bunurile sale, mobile și imobile, care rămâneau în țară, treceau în proprietatea statului român, care însă plătea o despăgubire în conformitate cu prețurile pieței.

Alături de cetățenii respectivi, au fost expatriate în Germania și registre parohiale²⁹, documente ale unor asociații, societăți și sindicate germane, ca și cele ale autorităților administrative din localitățile care se repatriau în totalitate. Pentru gestionarea întregului proces de strămutare a fost înființat la București un așa-numit Birou German de Repatriere, acronimul german al acestuia fiind D. A. S., ai cărui angajați beneficiau de statutul unor funcționari diplomatici. La rândul ei, partea română a creat în cadrul Ministerului Economiei Naționale un Subsecretariat de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, având în subordine un Comisariat General pentru Repatrierea Populației Germane. Activitatea acestuia urma să fie sprijinită de către comisarii locali, primarii localităților și șefii garnizoanelor legionare din zonă³⁰.

Autoritățile române nu au impus restricții cetățenilor de origine germană care optau pentru strămutare. Deși pierdeau o însemnată forță de muncă și își asumau un efort financiar consistent, preluând la datoria publică valoarea averii strămutaților, autoritățile române au adoptat această atitudine deoarece puteau folosi imobilele, terenurile și inventarul agricol lăsat în urmă de etnicii germani pentru a-i adăposti și eventual a-i despăgubi, măcar parțial, pe refugiații din Basarabia, nordul Bucovinei și, ulterior, pe cei din nord-vestul Transilvaniei, teritorii pierdute de statul român în fatidicul an 1940. Datorită faptului că aceștia nu dispuneau de puterea financiară necesară achiziționării bunurilor imobile ale strămutaților germani, dar, pe de altă parte, și din cauza unei oferte bogate, generate de acest exod, multe proprietăți au fost, în cele din urmă, evaluate sub prețul pieței. În condițiile menționate, este evident că acest lucru nu s-a datorat unei rele voințe a

²⁸ Textul Convenției, actele adiționale, precum și anexele aferente se regăsesc și la A.M.A.E., Fond 71, E9, Anul 1939–1940, Vol. 129, f. 107–131, 194–202.

²⁹ Din acest punct de vedere, merită subliniat faptul că Secretariatul de Stat al Vaticanului a cerut Bucureștilor, prin intermediul Legației României de pe lângă Sfântul Scaun, să-i fie comunicate numele preoților de origine germană care optau pentru repatriere. Ministerul Afacerilor Străine de la București, deși a răspuns prompt telegramei, a precizat că nu posedă încă informațiile necesare pentru a da curs solicitării Vaticanului. Vezi A.M.A.E., Fond 71, E9, Anul 1939–1940, Vol. 129, f. 314 și 316.

³⁰ Ștefan Purici, *Strămutarea germanilor sud-bucovineni și impactul asupra societății românești* (III), în „Crai nou”, serie nouă, Suceava, anul XII, nr. 2 990, 12 iunie 2001, p. 3.

autorităților române, iar partea germană a înțeles și a fost de acord cu rațiunile care au stat la baza acestui fapt³¹.

Trebuie menționat faptul că ulterior au existat numeroși strămutați germani din România care au decis să se reîntoarcă pe meleagurile natale. De situația acestora s-a ocupat Subsecretariatul de Stat al Românizării, Colonizării și Inventarului. În 1940 și 1941, reprezentanții acestei instituții au identificat în „taberele de strămutare” din Germania aproximativ 5 000 de persoane care s-au decis să revină în România. Ei au fost aduși cu trenul până la Viena și apoi au fost transportați în țară pe Dunăre. Ulterior, până în 1943, 8 217 persoane s-au regăsit în această situație, între ei aflându-se mulți dintre cei care proveneau din teritoriile anexate de sovietici în anul 1940³².

Privind în urmă, decizia politică de strămutare a etnicilor germani, indiferent de măsurile administrative sau juridice care au însoțit-o și facilitat-o, a creat, de ambele părți, profunde dezechilibre sociale și umane, ale căror consecințe pot fi resimțite și astăzi. În același timp, însă, la vremea respectivă strămutările din statele baltice și România au reprezentat un indicator precis al destinului și situației particulare a acestor țări. Germanii din Letonia, de exemplu, au acceptat în cele din urmă, fără mari probleme, posibilitatea de a emigra în Germania, măsurile luate de comun acord de către cele două guverne încurajând și facilitând acest proces, într-un context politic în care teama de comunism se estompase după șocul inițial prilejuit de semnarea pactelor de asistență mutuală³³ și, în general, pericolul sovietic nu era perceput ca unul imediat, nici măcar de către autoritățile germane. Au existat prevederi bilaterale care indicau chiar și termene de 10 ani pentru soluționare. În aceste condiții, este probabil ca înțelesul dat de germani sferelor de influență să nu fi cuprins și anexarea propriu-zisă, ci alte forme de dominație.

³¹ Ștefan Purici, *Strămutarea germanilor sud-bucovineni* (IV), *ibidem*, anul XII, nr. 2 991, 13 iunie 2001, p. 3.

³² *Ibidem*. Pentru informații mai multe, vezi și D. Vatamaniuc, *Lista românilor din lagărele din Germania care urmau să fie repatriați în anul 1941* (I), în „Analele Bucovinei”, București, anul VIII, nr. 2 (17), [iulie–decembrie] 2001, p. 401–420; D. Vatamaniuc, *Lista românilor din lagărele din Germania care urmau să fie repatriați în anul 1941* (II), *ibidem*, anul IX, nr. 1 (18), [ianuarie–iunie] 2002, p. 269–284. Bogată în informații, privind fenomenul din interiorul său, este și lucrarea lui Partenie Masichievici, *Skizzenblätter aus den Jahren 1940–1941. Schițe din taberele de strămutare*, Vorwort von Dimitrie Vatamaniuc (Deutsche Übersetzung Ida Alexandrescu), Einleitung von Hortensia Masichievici-Mișu, Nachwort von Horst Fassel, Prefață de academician Dimitrie Vatamaniuc, Introducere de Hortensia Masichievici-Mișu (Versiune în limba română), Postfață de Horst Fassel (Traducere în limba română: Suzana Holan), București, Editura Anima, 2006, 144 p. O prezentare a problematicei repatrierii germanilor din țările Europei de Răsărit, vezi și la Ortfried Kotzian, *Die Umsiedler. Die Deutschen aus West-Wolhynien, Galizien, der Bukowina, Bessarabien, der Dobroudscha und in der Karpathenukraine. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat*, Band 11, München, F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 2005.

³³ A.M.A.E., Fond 71, Letonia, Anii 1923–1940, Vol. 7, f. 241.

Germanii din Letonia puteau astfel opta pentru strămutare într-o conjunctură politică care nu lăsa să se întrevadă agresiunea imediată a Moscovei³⁴.

Pe de altă parte, exodul germanilor din Bucovina, în 1940, a fost determinat de alte considerente. Berlinul a fost luat prin surprindere de faptul că sovieticii au cerut și ulterior au anexat partea de nord a Bucovinei și Ținutul Herța. Negocierile privind strămutarea germanilor din România au început aproape imediat, iar atunci când s-au încheiat, în toamna anului 1940, etnicii germani din sudul Bucovinei, și nu numai ei, aveau suficiente motive să opteze pentru plecarea în Germania. România pierduse teritorii vaste într-un timp foarte scurt, valorile de refugiați și, odată cu ei, veștile sosite în special din teritoriile ocupate de sovietici erau tot mai îngrijorătoare, astfel încât plecarea în Germania a reprezentat pentru mulți opțiunea unui trai mai sigur pentru ei și familiile lor.

Merită menționat însă faptul că toate aceste elemente, care au determinat exodul germanilor din Bucovina, în toamna anului 1940, sunt valabile și în cazul maghiarilor din regiune, care au avut posibilitatea să opteze pentru repatrierea în Ungaria în aceeași perioadă. Astfel, începând cu mijlocul lunii noiembrie 1940, autoritățile românești au luat măsuri menite să faciliteze exercitarea dreptului de opțiune pentru cetățenia maghiară a cetățenilor români de această naționalitate. Cei care alegeau această variantă urmau să se prezinte în termen de maxim șase luni de la data încheierii arbitrajului vienez la un notar public sau la judecătoria din zona de rezidență pentru a da o declarație-tip legalizată. Acest document urma să fie prezentat poliției sau preturilor, care urmau să elibereze solicitantului o autorizație de trecere a frontierei cu Ungaria. Acesta pierdea de drept cetățenia română, urmând să o primească pe cea maghiară și era obligat ca până la 28 august 1941 să-și lichideze afacerile și averile din România³⁵. În consecință, doar în perioada 20 octombrie – 31 decembrie 1940, un număr de 309 familii, în general numeroase, au trecut din Bucovina în teritoriul controlat de Ungaria numai pe la punctul de trecere a frontierei Coșna, din județul Câmpulung³⁶. Cifra poate să nu impresioneze, la o primă vedere, însă toate aceste familii proveneau din numai trei localități rurale din apropierea Rădăuților, anume Dornești, Țibeni și Măneuți³⁷, astfel încât impactul demografic în acea zonă a fost unul semnificativ.

³⁴ Într-o telegramă trimisă de la Riga Ministerului Afacerilor Străine de la București, la 8 octombrie 1939, Grigore Niculescu-Buzești semnala faptul că opinia publică din Letonia acceptase cu resemnare acordul cu Uniunea Sovietică, în urma căruia, se spera, avea să urmeze o perioadă de calm. În acest context, diplomatul român acreditat la Riga aprecia că, din punctul său de vedere, raporturile letono-sovietice intraseră într-o nouă fază, una de relativă stabilitate, fără a se putea întrevădea o schimbare notabilă atât timp cât rezultatul conflictului dintre Germania și puterile occidentale nu putea fi anticipat. Singurele temeri de moment, exprimate de către diplomatul român, făceau referire la eventuale schimbări în politica internă a Letoniei, schimbări văzute nu doar ca posibile, ci chiar probabile. Vezi A.M.A.E., Fond 71, Letonia, Anii 1923–1940, Vol. 7, f. 238–239.

³⁵ D.J.S.A.N., Fond *Prefectura Județului Rădăuți*, Dosar nr. 16/1940, f. 126–127, față-verso.

³⁶ *Ibidem*, f. 122–124, față-verso.

³⁷ *Ibidem*.

Indiferent însă dacă vorbim despre maghiari sau germani, cert este faptul că strămutările etnicilor germani din estul Europei și zona baltică în 1939 și 1940, dincolo de orice asemănări sau deosebiri de nuanțe ori consecințe, nu au reprezentat decât un element al redefinirii sferelor de influență, un barometru al relațiilor sovieto-germane și al agresiunii.